

Stanisław Pigoń

Poprawki do ogłoszonych tekstów rękopiśmiennych "Ody do młodości"

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 52/4, 551-555

1961

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

STANISŁAW PIGOŃ

POPRAWKI DO OGŁOSZONYCH TEKSTÓW RĘKOPIŚMIENNYCH
„ODY DO MŁODOŚCI“

Opublikowana w ostatnim zeszycie *Pamiętnika Literackiego* rozprawa Konrada Górskiego o tekstach *Ody do młodości*¹ i ujęciem swym, i metodycznym przeprowadzeniem wywodów tak góruje nad wszystkim, co dotąd na ten temat powiedziano, że żaden przyszły wydawca krytyczny liryki Mickiewicza nie będzie mógł jej ominąć i musi do wniosków jej wyraźnie się ustosunkować. Tę przyszłą jej przydatność mając na względzie, chciałbym tutaj do wywodów autora dorzucić drobne uwagi. Nie do jej wniosków i propozycji, bo to sprawa osobna i nie prosta, ale do przesłanek, w szczególności do materiału dowodowego zaczerpniętego z tekstów poety.

1. Przyczynę niepomieszczenia *Ody* w tomie 1 *Poezycji* ujmuje autor hipotetycznie:

Powszechnie przyjmuje się, że *Ody* nie puściła do druku cenzura, a choć nie ma na to żadnego źródłowego świadectwa, hipoteza ta jest najbardziej prawdopodobna.

Otóż takie świadectwo źródłowe jest i nakazuje wyjść poza hipotezę. Że się nim dotąd nie posłużono, winę muszę wziąć na siebie. Mickiewicz, przesyłając Czeczotowi tekst *Upióra* przy liście z 8/20 lutego 1823, na ostatniej stronie autografu tuż pod zwrotką końcową dopisał parę słów:

Wiersz do malarza i Hymn do młodości pokazać Joachimowi z ostrzeżeniem, że były w cenzurze; ostatni może coś odmieniwszy mógłby przejść.

Zdanie to powinienem był umieścić w tomie 14 *Dziół*, dając je czy to jako dopisek do wspomnianego listu, czy też jako pozycję osobną. Nie zdołałem tego zrobić. A tekst to ważny, wynikają z niego bowiem dwa wnioski, dla dziejów *Ody* nie obojętne.

Piszący każe ostrzec Lelewela, cenzora drugiego tomiku, że wiersze te były w cenzurze, oczywiście były wraz z materiałem na tomik pierwszy, tzn. że cenzor owoczesny, Kłagiewicz, ich nie przepuścił. Wiemy zatem dowodnie, za czyją przyczyną *Oda* nie dostała się do druku w 1822 roku.

¹ K. Górski, *Historia tekstu „Ody do młodości“ i próba jego ustalenia. Pamiętnik Literacki*, 1961, z. 3.

Wniosek drugi jeszcze ważniejszy, bo nigdy dotąd, nawet w formie hipotezy, nie podawany. Poeta, licząc na względność Lelewela, próbował ponownie oba wymienione utwory, a przynajmniej *Odę*, przeprowadzić przez druk, pomieścić mianowicie w tomiku z 1823 roku. Nic w tym dziwnego, obydwaj przecież wiążą się bezpośrednio z tekstem *Dziadów* cz. IV. Nie ulega znowu kwestii, że cenzura, mimo życzliwości Lelewela i ustępliwości autora, tym także razem wierszy nie przepuściła. W szczególności więc *Oda* została odrzucona po raz drugi.

2. Dalsze uwagi dotyczą już bezpośrednio rękopiśmiennych tekstów *Ody*, którymi operuje autor rozprawy. Są trzy, wszystkie wypłynęły na jaw wraz z Archiwum Filomatów: czystopis (bo nie brulion!) najwcześniejszej redakcji dokonany ręką poety (A), kopia Pietraszkiewicza (KP) i kopia ręką nie rozpoznaną (Kn). Autor rozprawy zasadnie tak je właśnie uszeregował i posługuje się nimi znacząc: I, II, III. Przejął je bezpośrednio z odpisów Waława Borowego, na Wydanie Jubileuszowe się nie powołuje. Mimochodem więc zaznaczmy tu pewien kłopot, związany z tekstem A. Na podstawie tego samego odpisu Borowego ogłosili go niedawno redaktorzy tomu 1 WJ: Leon Płoszewski i Eugeniusz Sawrymowicz. Otóż zaskakuje nas, że między tekstem Górskiego a tekstem WJ zachodzą różnice, m. in. w wyrazach². Zostajemy tedy w wątpliwości, skąd ta oboczność i jak tekst brzmi naprawdę w odpisie Borowego. Ale nie o to mi tu chodzi.

Tak się złożyło, że swego czasu, przed trzydziestu z górą laty, miałem także dostęp do owych tekstów *Ody* w oryginałach i skolacjonowałem je. Niestety, tylko A i Kn; dlatego nie uwzględniłem KP — czy właścicielka, Stanisława Pietraszkiewiczówna, nie zdołała tej kopii na doraźną mą potrzebę odszukać, czy z innego powodu — nie umiałbym już dzisiaj powiedzieć. Korektury moje różnią się w kilku szczegółach od odpisów Borowego, wziętych przy A tak, jak go podano w WJ, a przy Kn tak, jak go na swój użytek skopiował Górski (w WJ tego tekstu już nie podano).

Losy oryginałów nie są dzisiaj dokładnie znane. Czystopis A ofiarowała Pietraszkiewiczówna do zbiorów Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie i według wszelkiego prawdopodobieństwa uległ on zatruciu w nieszczęściach ostatniej wojny. W Towarzystwie Przyjaciół Nauk sporządzono z niego (staraniem Stanisława Kościalkowskiego) pewną ilość dokładnych fotokopii, ale czy która z nich ocalała i czy jest w Polsce, nie

² W w. 14 Górski daje w wersji I: *Natury calej*, a w WJ jest: *Natury cale*; w w. 47 dla wszystkich trzech wersji podano: *Do nieba pójdzie*, w WJ wersja I ma: *Do nieba poszedł*; w w. 64 wersji I i II podano brzmienie: *szumią głębie*, tymczasem wersja I w WJ ma: *cieką głębie*. Drobiazgiem jest, że w w. 63 Górski ma: *staje*, a w WJ jest: *staje na*.

umiem powiedzieć. Istnieje (m. in. w archiwum Wydania Narodowego) w offsetowej odbitce podobna pierwszej stronicy A, ale ta obejmuje tylko wiersze 1—25³. Los odpisów KP i Kn przechowywanych w Archiwum Filomatów także nie jest dzisiaj znany i można się obawiać — równie zapewne smutny. Każdy więc ślad ich może się wydać pożyteczny.

Mógłby kto powiedzieć, że różnice wynotowane przeze mnie są ostatecznie drobne i niedużej wagi. Ale w tych sprawach i w tym stanie rzeczy nie ma na to odważników. Odmiany te, większe, niewielkie, najmniejsze, mogą mieć znaczenie przy krytycznym ustalaniu tekstu Mickiewicza, a to nigdy nie będzie sprawą bagatelną. To mię więc skłania, że chciałbym się tu podzielić z czytelnikami plonem owoczesnego kołacyjnowania.

3. Tekst A zestawilem z pierwodrukiem jego w brodzkim wydaniu *Pism Mickiewicza* (1911) i korektury notowałem na marginesach. Tekst Kn odpisałem sobie w całości (Kallenbach go nie wydrukował). Tekst A mieścił się na arkusiku papieru listowego i zajmował tam strony 1—3, ostatnia była czysta. Tekst Kn wypełniał w dwu kolumnach całą pierwszą stronicę luźnej ćwiartki arkuszowej. Arkusik A został kiedyś dawno uszkodzony, mianowicie oddarto z obu kartek u góry w skos znaczny kawałek, skutkiem czego tekst utworu na każdej z trzech stronic został mniej lub więcej uszkodzony. Miał on tytuł, z którego zostały tylko cztery końcowe litery: „OSCI“, pod tekstem zaś na 3° stronie podpis: „Adam Poray“. Ani jednego, ani drugiego w WJ nie podano.

Z A wynotowałem także właściwości pisowni i interpunkcji, ale ich tu nie podaję. Zaznaczę tylko ogólnie, że pisownia to jeszcze Kopczyńskiego, zachowuje *i*, *y* (*doday*, *rayskiey*, *iakiś*, *roziasnią*), zachowuje *e* w narzędniku przymiotników (*tępemi oczy*, *z innemi dziele*, *zgodnemi łańcuchy*, *w swoim lonie*; ale obok tego: *nad podłym światem*, *stęchłym odmetem*). Do właściwości pióra Mickiewiczowego należy oszczędne i kapryśne rozmieszczanie znaków diakrytycznych, zatrata nosówki w wygłosie (*ramie*, w rymie, ale i w środku wiersza), ubezdźwięcznianie z przed bezdźwięcznymi (*s końca*). Wszystko to znamy dostatecznie z innych autografów poety. W interpunkcji A uderzyć musi znaczna ilość wykrzykników.

Szczegółowiej wynotuję z A różnice odczytania swego w stosunku do tekstu podanego w WJ:

W w. 1 nie miałem wątpliwości, że autograf ma: *bez duchu*; z usterką napisał poeta: *szkiletów*.

W w. 2 pierwszy wyraz jest uszkodzony: *[M]łodości!*

W w. 4 po *rayskiey* jest przekreślone: *krainę*.

W w. 11: *zakryśla*.

³ W WJ podano, nie wiem, na jakiej zasadzie, że obejmuje wiersze 1—27.

W w. 16 nad *stęchłym* napisał poeta: *mętn*, co przekreślił.

Od w. 26 zaczyna się tekst na drugiej stronie; końcowy wyraz tego wiersza jest uszkodzony: *żyw[ota]*.

W w. 27 pisownia *Natęczas*, a wyraz ostatni również uszkodzony: *dzie[lę]*.

W w. 31 wyraz *Wszystkiego* napisany od dużej litery, co nie jest przecie szczegółem obojętnym.

W w. 32: *srod*.

Wiersze 50 i 51 w WJ wykropkowano, jak gdyby zostały w A oddarte; są one tam atoli, i to w brzmieniu takim, jak w tekście głównym: *Zestrzelmy myśli...* itd. One to kończą tekst na stronie drugiej.

Tekst na stronie trzeciej ucierpiał silnie wskutek oddarcia karty, zaczyna się od strzępów wierszy dopiero 59 i 60. Ułamek w. 59 podano w WJ, nie wiem dłaczego, tak: [...] *jedno [...]*; w A widniało wyraźnie: *Jedno [...]*.

Po w. 62 następuje w A wyraźny odstęp.

W w. 69 wyrazy: *Świat ducha* zostały podkreślone, a obok nich poeta napisał w nawiasie: (*Geisterwelt*). Kallenbach nie miał pewności, przyjmował, że to „ręką, zdaje się, Malewskiego“⁴. Tej wątpliwości nie dzieliłem, ręka wydała mi się bezsprzecznie Mickiewicza.

Tekstu Kn, jak wspomniałem, w WJ nie podano; odpis Borowego dostępny jest czytelnikowi jedynie z drukowanego przekazu, jaki podał Górski w swej rozprawie. Różnice tedy wyznaczać możemy jedynie tylko w stosunku do tego przekazu. Posługiwać się więc trzeba numeracją wierszy stamtąd przejętą. Zaznaczmy od razu, że odpis Kn jest mało staranny i wykazuje wyraźne usterki kopisty.

W Kn utwór nie ma tytułu.

W w. 1: *skieletów*.

W w. 14 przejął Górski i z tej także jakoby wersji (III): *Ludzkości całej*; co więcej, podaje on, że tak jest również w KP. Ale tekst KP pomieszczony w WJ ma tu: *cale*, tzn. tak, jak było w A i jak jest również w Kn. Co więcej, wiadomo, że czterowiersz 12—15 wplótł poeta w tekst *Dziadów cz. IV*, i tam czytamy także: *cale*.

W w. 22 ma Kn niewątpliwie błędne: *Goniąc się*.

W w. 25 jest: *Wtem*, tzn. tak, jak w obu wcześniejszych wersjach.

W w. 37: *broni*, tzn. znowu tak, jak w KP.

W w. 42: *Da*.

Wiersz 43 tej wersji, *Razem, młodzi przyjaciele*, nie wiadomo skąd się wziął w tekście Górskiego; w Kn nie ma go w ogóle.

W. 48 i w Kn ma: *Tak*.

⁴ A. Mickiewicz. *Pisma*. Wydał J. Kallenbach. T. 1. Brody 1911, s. 226.

Przy w. 56 nie zawadzi zaznaczyć, że wyrazy *posad bryły* nie zostały rozdzielone przecinkiem.

W w. 57 zamiast: *tory* — omyłkowo: *teraz*.

W w. 67: *Żywiołów chęci*.

W w. 71 Kn ma najwyraźniej: *utwierdzi spojnie*.

Wierszy 72 i 73 w moim odpisie Kn nie ma. Silnie jestem przeświadczony, że nie było ich (oczywiście omyłkowo) także w oryginale; odpis robiłem uważnie i skontrolowałem go ponownie. Górski za Borowym wiersze te podaje, nie dość tego, podaje z odmianą wyrazową. Byłybyby dopisane gdzieś dodatkowo, tak że ich nie dostrzegłem? Na pewno nie mieściła ich odwrotna stronica kartki, całkowicie zresztą czysta.

Zestawienie powyższe sporządzono nie w tym celu, żeby przy jego pomocy przedyskutowywać ten czy ów szczegół wywodów w ogłoszonej rozprawie. Na względzie był raczej wszelki przyszły redaktor wydania krytycznego *Poezji* Adama Mickiewicza. On to będzie musiał wziąć pod uwagę propozycję autora rozprawy i jej szczegółowe przesłanki. Jasne jest, że zestawienie to może przynieść pożytek oczywiście tylko tymczasowy. Gdyby fortunnym zbiegiem rzeczy wyszły na jaw oryginały czy choćby fotokopie użytkowywanych tutaj tekstów, korektury zestawione powyżej okazałyby się bezużyteczne. Dopóki tego nie ma, uważałem za swą powinność udostępnić notatki tak dawno sporządzone, zdając sobie sprawę z ich prowizoryczności.